

УДК 811.161.2'371

ФУНКЦІОНУВАННЯ ОНІМА ЮЛІЯ У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО

Карпенко Н. А.

*Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди,
м. Харків, Україна*

Стаття присвячена аналізу концепт-антропоніма Юлія, який функціонує у межах художнього дискурсу П. Загребельного. Виокремлено та схарактеризовано семантичні компоненти власних назв, що вербалізують відповідний концепт і забезпечують наявність у ньому ціннісної складової. Акцентуємо увагу на ролі оніма у смисловій організації дискурсу.

Ключові слова: *концепт, власна назва, художній дискурс.*

Постановка проблеми. Мовний образ сьогодення окреслюється відповідно до принципів прагмалінгвістики, яка активно розвивається як окремий напрямок мовознавства. Мовна система є наскрізно прагматичним явищем, а погляд на неї зумовлений загальною тенденцією лінгвістики до функційного аспекту мовного вияву, тому мовний знак у контексті актуалізованих нині антропоцентричної та дискурсцентричної парадигм постає функціональною одиницею комунікативного процесу, що у своїй структурі містить емоційно-оцінний компонент значення, а вживання конкретної мовної форми є ситуативно-зумовленим.

У цій розвідці сфокусовуємо увагу на функціональному аспекті антропоніма *Юлія*, роль якого розглядаємо у межах художнього дискурсу П. Загребельного.

Актуальність дослідження вбачаємо у відповідності поставленої проблеми сучасним проблемам лінгвоконцептології, ономасіології та дискурслінгвістики.

Метою розвідки є виявлення смислів концепту-антропоніма *Юлія*, що забезпечують його функціонування як аксіологічно маркованої одиниці.

Додаткові конотації власних назв, яких набувають у соціальному контексті, зумовлюють низку досліджень, присвячених відповідній проблемі. Серед них розвідки таких українських лінгвістів, як Л. Дука, В. Ільченко, Т. Можарова, Т. Стасюк, М. Торчинського та ін. Безперечно, цінним для лінгвістики є напрацювання В. Калінкіна [3] та Є. Отіна [12], які зробили значний внесок у розвиток вітчизняної ономастики.

Лінгвоконцепт є однією з таких категорій, які сьогодні найчастіше обирають як об'єкт дослідження у мовознавстві. Традиційно розвідки у сфері лінгвоконцептології здійснюють у двох напрямках – лінгвокогнітивному та лінгвокультурологічному. Дослідження, здійснювані у першому напрямі, не акцентують уваги на ціннісному компоненті змісту концептів, останні ж не зосереджують уваги на їх психологічній природі.

Лінгвокультурологічний підхід до вивчення концепту передбачає наявність у його структурі ціннісного складника, що відображає оцінку явища чи предмета та реалізовується конотаціями як основним засобом вираження *категорії оцінки* [8]. Окрім ціннісних, характерними ознаками концепту є наявність поняттєвих та образних складників, динамічність, варіативність, тематична закріпленість і дискурсивна зумовленість [5, с. 26]. Вияв цих ознак уможливлений лише «у комунікації (на рівні дискурсивної реалізації), тому вивчення концептів (їх структурно-змістове моделювання, типологізація) слід здійснювати з урахуванням не лише ментально-психічних характеристик, але й їх функційно-комунікативного виміру» [11, с.69]. Отже, повноцінне дослідження концепту можливе за умови врахування дискурсивної зумовленості засобів його вербалізації.

У цій розвідці зосереджуємо увагу на вербалізації концепту *Юлія*, смисли якого виокремлюємо у межах, окреслених художнім дискурсом П. Загребельного.

У зв'язку з потенційними можливостями власних назв уміщувати певний квант етнокультурної інформації, Т. Космеда пропонує виокремлювати групу *концептів-власних назв*, «що відображають історію, традиції, ширше – культуру певної країни, народу» [9, с. 56].

Концепт-антропонім *Юлія*, засоби вербалізації якого виокремлюємо у межах художнього дискурсу П. Загребельного, є концептом-образом, оскільки формується внаслідок образного, креативного мислення письменника.

У дискурсі П. Загребельного виокремлюємо концепт *жінка-мрія* [7], позначений гендерною специфікою сприйняття жінки чоловічою статтю. Антропонім *Юлія* є засобом вербалізації концепту *жінка-мрія*, оскільки констатуємо наявність спільних смислів у структурі відповідних концептів. Отже, концепт-антропонім *Юлія* та концепт-образ *жінка-мрія*, мовну реалізацію яких розглядаємо у межах, окреслених художнім дискурсом письменника, є тотожними у плані їх смислового наповнення.

У статті зосереджуємо увагу на потенційних можливостях онімів набувати конотативної маркованості. Під впливом низки соціальних чинників власні назви можуть переходити у загальні, тим самим послаблюючи свою основну функцію – диференційну. Потрапляючи у сферу конкретного інституційного чи особистісного дискурсу, імена набувають додаткових конотацій, їх семантика розширюється, вони стають поліапелятивними. Оніми вже не лише виконують номінативну функцію, а й характеризують людину за певними соціальними та психологічними параметрами [12].

Власні назви, які забезпечують референтне співвіднесення образу, конструйованого мовцем, із реальним суб'єктом, називають ремінісцентними іменами (PI), прецедентними [6]. Наголошують також на такій властивості PI, як індекс ремінісцентності [13], що залежить від того, наскільки відомим є ім'я загальній аудиторії реципієнтів. Вважаємо, що є усі підстави зараховувати ім'я *Юлія* до ремінісцентних онімів, проте концепт-антропонім *Юлія* у колективній свідомості українців сформований під впливом політичного дискурсу. У романі П. Загребельного антропонім набуває концептуальних ознак і функціонує як концепт-антропонім, проте смисли, що становлять його зміст не є тотожними тим, які формують структуру концепту *Юлія* у колективній свідомості українців. Проте активно функціонуючи у сучасному політичному дискурсі українців, власна назва набуває ремінісцентності. Хронологічні межі написання роману (1993-1994) не

дають підстав говорити про вплив політичного дискурсу на особистісний дискурс письменника, що сформувався на період написання роману.

Для розкриття змісту концепту *Юлія* доцільно використовувати методику дослідження концептів, запропоновану В. Карасиком і Г. Слишкіним [4], що дає змогу виявити смисли, які утворилися у процесі еволюції відповідної одиниці свідомості. Зазначена методика полягає у дослідженні змісту концепту в діахронії та синхронії, що дає змогу простежити смислову еволюцію концепту на кожному з етапів його існування у свідомості. Зміст концепту аналізуємо з огляду на етимологію, тобто дослідження внутрішньої форми імені концепту, та у виявленні смислів, що нашаровувалися із часом на поняттєве ядро концепту.

Онім *Юлія* грецького походження – від. гр. «*хвиляста, пухнаста*». Внутрішня форма імені відображає суто зовнішні характеристики жінки. Функціонуючи у дискурсі П. Загребельного, ім'я наповнюється низкою смислів, що зумовлюють його функціонування як аксіологічно маркованої одиниці.

Онім *Юлія* у дискурсі П. Загребельного набуває символічного змісту, відповідні порівняння відображають позитивну інформацію, що закладена в антропонімі: *Бо ви і ваше ім'я – це для мене як віднайдений рай* [2, с. 322]. Лексема *рай*, очевидно, вжита в одному зі своїх переносних значень: *насолада, блаженство, щастя* [1, с. 1199], яка відображає приємність відчуттів від насолоди спілкування із жінкою.

Концепт-образ *жінка-мрія* – це узагальнений портрет жінки, яка є омріяним образом для чоловіка, своєрідним ідеалом. У романі власна назва *Юлія*, уособлюючи у собі характеристики такого ідеалу, мислиться вже як певне поняття, символ: *...одне слово: Юлія для нього це був шифр, знак, символ на ціле життя, на смерть і безсмертя*. [2, с. 176]; *Всі ті жінки, які для нього значилися ім'ям Юлія, власне, були й не жінками...* [6, с. 320]. Отже, онім *Юлія* бере на себе роль ідентифікатора тієї єдиної жінки.

П. Загребельний намагається відобразити доленосне призначення жінки та свого роду містифікацію, що пов'язана з її іменем: *Ставши на ціле життя забобонним щодо жіночого імені Юлія...* [2, с. 342]. Переживання чоловіка, які були пов'язані з іменем конкретної жінки, залишають відбиток у його свідомості, й у подальшому зовнішня форма може викликати ті пережиті відчуття, що зафіксувала свідомість.

Проте ім'я *Юлія* не є єдиним для вербалізації концепту-образу *жінка-мрія*. Поруч з іменем *Юлія* функціонують такі оніми, як *Оля* й *Уля*, вони також набувають символічного змісту, очевидно, підставою для цього є схожість у звучанні цих слів: *Хай її звать не Юля, а Оля, одна літера, один-єдиний звук, хіба це важить, хіба може відібрати в нього надію, адже жінка та сама, та сама вогнепальна краса, і той самий поваб у ній, що й тоді в Азії...* [2, с. 149].

Побачивши риси, притаманні жінці, яка є втіленням його ідеалу в іншій, чоловік певним чином співвідносить її з ним. Проте первинним, таким, яке асоціюється із мрією, все ж таки є *Юлія*: *...і її справжнє-несправжнє ім'я тепер зовсім нічого не важило, бо вона повинна була зватися тільки Юлією і бути Юлією, і вона була нею...* [2, с. 168], воно накладається на усі подібні до нього за формою, що вербалізується прикладками-власними назвами: *...ним ще й досі володіли знебавзяті чари Ули-Юлії...* [2, с. 97]; *Лише тепер Шульга згадав, що не встиг навіть спитати Олю-Юлію...* [2, с. 151].

Очевидно, на формування концепту-образу *жінка-мрія* впливає психологічний фактор, що полягає у формуванні стереотипізованого образу жіночого ідеалу, співвідносного з тією жінкою, з якою чоловік мав перший у своєму житті фізичний контакт. Підтвердженням цьому є складний прикметник, утворений П. Загребельним для характеристики почуття найвищої насолоди, яке важко висловлювати: *...для означення, яких немає слів, згодом до цих, сказати б первісно-юліанських відчуттів...* [2, с. 176].

Власна назва *Юлія* викликає приємні відчуття тепла, ніжності, що виявляються у порівнянні імені із *сонячним променем*: *...він підсвідомо шукав порятунку в дарованій йому сліпим випадком...жінці з ласкавим, як сонячний промінь, іменем Юлія...* [2, с. 190].

Розглядаючи проблему тематичної організації дискурсу та засобів, які забезпечують його цілісність і членування на фрагменти, мовознавці розмірковують про роль заголовків, підзаголовків, назв текстів. Назва твору може функціонувати як відправна точка для подальшого сприйняття повідомлюваного адресатом, оскільки те, що мовець виносить на передній план, безумовно, впливатиме на сприйняття того, про що йтиметься далі. Заголовок як сильна позиція використання слова окреслює межі та виокремлює простір інтерпретації текстової інформації, яку подає мовець. При розв'язанні питання тематичної організації дискурсу, наприклад, Дж. Браун і Дж. Юл доводять, що назва твору може репрезентувати, проте не завжди, головну ідею та тему тексту. Назва формує очікування адресата, є початком сприйняття тексту, довкола якого структурується подальша інформація і, разом із тим, він функціонує як засіб звуження інтерпретацій висловлюваного [12, с. 139].

Онім *Юлія* міститься у сильній позиції – функціонує як назва роману. Вже заголовком роману «Юлія або запрошення до самогубства» письменник скеровує думку реципієнта у відповідному напрямку. Події, які відображені в тексті, розгортаються довкола суб'єкта референції, до якого апелюють іменем *Юлія*, з яким пов'язані певні трагічні моменти життя конкретної особи, негативні переживання.

Отже, власна назва *Юлія* є засобом тематичної організації фрагмента художнього мовлення, що забезпечує її функціонування у позиції назви роману, а його конотативна маркованість розкриває потенційні можливості відповідного образу-концепту, сформованого у свідомості П. Загребельного

Висновки. Онім *Юлія* є концептом-антропонімом, який одночасно репрезентує та втілює смисли, що становлять зміст концепту *жінка-мрія* та відображають специфіку гендерних відносин.

Матеріал дослідження може бути використаний для укладання словника онімів, зокрема й конотонімів, який розроблений в Україні Є. Отіним щодо онімів російської мови, натомість українські конотоніми також потребують лексикографічного опису.

Список літератури

1. Великий тлумачний словник української мови / [уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел]. – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. – 1736 с.
2. Загребельний П. А. Юлія або запрошення до самовбивства / П. А. Загребельний. – Х : Фоліо, 2006. – 352 с.

3. Калинин В. М. Психолингвистические аспекты семантики собственных имен художественных произведений (коннотация поэтонимов) / В. М. Калинин // Семантика в преподавании русского языка как иностранного. Общие вопросы. Лексикология. Семантика частей речи и других номинативных классов. – Харьков, 1989. – Вып. 3, ч. 1. – С. 154-156.
4. Карасик В. И. Лингвокультурный концепт как элемент языкового сознания / В. И. Карасик, Г. Г. Слышкин // Методология современной лингвистики: сборник статей. – Москва; Барнаул: Издат. Алтайского университета, 2003. – С. 50-58.
5. Карасик В. И. Языковые ключи: [моногр.] / Владимир Ильич Карасик. – М.: Гнозис, 2009. – 406 с.
6. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность: [моногр.] / Ю. Н. Караулов. – М.: Наука, 1987. – 261 с.
7. Карпенко Н. А. Мовна свідомість П. Загребельного: вербалізація концепту *жінка* (на матеріалі «живого» мовлення письменника) / Н. А. Карпенко // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» [научный журнал]. – Симферополь: Таврич. нац. ун-т им. В. И. Вернадского, 2010. – Т. 23 (62). – 1. – с. 76-80.
8. Космеда Т. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки: [моногр.] / Тетяна Космеда. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – 349 с.
9. Космеда Т. А. Лінгвоконцептологія: мікроконцептосфера святки в українському мовному просторі: [моногр.] / Тетяна Анатоліївна Космеда, Н. В. Плотнікова. – Львів: ПАІС, 2010. – 408 с.
10. Олешков М. Ю. Дискурс, концепт, жанр: [коллективная монография] / М. Ю. Олешков. – Нижний Тагил: НТГСПА, 2010. – 428 с.
11. Словарь коннотативных собственных имен / [автор Е. С. Отин]. – 3-е изд., перераб. и доп.. – Донецк: Юго-Восток, 2010. – 518 с.
12. Фомин А. А. Имя как прием: реминисцентный оним в художественном тексте / А. А. Фомин. – Известия Уральского государственного университета. – 2003. – № 28. – С. 167-181.
13. Brown G., Yule G. Discourse analysis G. Brown, G. Yule – Cambridge University Press, 1983 – 288 p.

Карпенко Н.А. Функционирование онима Юлия в художественном дискурсе П. Загребельного // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т.24 (63). – №2. Часть 1. – С.347-351.

Статья посвящена анализу концепта-антропонима, который функционирует в пределах художественного дискурса П. Загребельного. Выделены и охарактеризованы семантические компоненты имен собственных, которые вербализируют соответствующий концепт и обеспечивают наличие ценностной составляющей. Акцентируем внимание на роли онима в смысловой организации дискурса.

Ключевые слова: *концепт, имя собственное, художественный дискурс.*

Karpenko N. A. The function of the proper name Juliya the P. Zagrebelniy's poetic discourse // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social comunicatios». – 2011. – V.24 (63). – №2. Part 1. – P.347-351.

The article is devoted to the analysis of the concept Juliya that is distinguished within P. Zagrebelnyi's poetic discourse. The semantic elements that verbalize the corresponding concept and provide the presence of the evaluation component in its structure were defined. The attention is focused on the functioning of the proper name as a means of the discourse organization.

Key words: *concept, proper name, poetic discourse.*

Поступила до редакції 27.04.2011 р.